

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 343.123.1(477)

DOI: 10.36550/2522-9230-2021-10-99-103

Драгоненко Анна Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри галузевого права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: dragonenko84@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8353-2341>

ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: НОВЕЛЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена дослідженню окремих питань, що стосуються процесуального порядку закінчення досудового розслідування та останнім змінам, які було внесено до кримінального процесуального законодавства. Вказано на деякі недоліки правової регламентації досліджуваного інституту, зокрема, порядку надання доступу до матеріалів кримінального провадження, строку на ознайомлення з ними. Розглянуто особливості та проблемні питання закінчення досудового розслідування із використанням інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування.

Акцентовано увагу на тому, що для забезпечення конституційного принципу законності у кримінальному провадженні обов'язковою умовою виступає забезпечення конституційного принципу законності у кримінальному провадженні, що супроводжується правильно організованою діяльністю досудового розслідування, прокурора та суду з метою встановлення всіх фактів кримінального правопорушення для досягнення об'єктивної істини. Передбачені статтею 2 КПК України завдання кримінального провадження, забезпечують законне та обґрунтоване прийняття рішення про припинення досудового розслідування. Завдяки цьому, кримінальним процесуальним законом України встановлено, що дотримання законної процедури в кінці досудового розслідування є однією з головних гарантій захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Такий захист повинен здійснюватися шляхом чіткого виконання своїх обов'язків уповноваженими органами та посадовими особами.

Встановлено, що зміни в діючому кримінальному процесуальному законодавстві суттєво полегшують роботу захисту та інших учасників процесу в процесі відкриття та перегляду матеріалів кримінального провадження. Крім того, ці зміни усунуть можливість для посадових осіб, які проводять дізнання та досудове розслідування, вносити виправлення чи фальсифікації кримінального провадження на різних стадіях розслідування та після його завершення. Адже основні протоколи та інші процесуальні документи будуть завантажені в електронні системи, несанкціоноване втручання в роботу яких буде тягнути за собою кримінальну відповідальність.

Ключові слова: досудове розслідування, завершення, надання доступу, закінчення, форми закінчення, процесуальне рішення

Dragonenko A. FORMS OF COMPLETION OF PRE-TRIAL INVESTIGATION: NEWS OF LEGISLATION

The article is devoted to the study of certain issues related to the procedural order of completion of the pre-trial investigation and the latest changes that have been made to the criminal procedure legislation. Some shortcomings of the legal regulation of the researched institute are pointed out, in particular, the order of granting access to materials of criminal proceedings, term for acquaintance with them. Peculiarities and problematic issues of the end of the pre-trial investigation with the use of the information and telecommunication system of the pre-trial investigation are considered.

A necessary condition for ensuring the constitutional principle of legality in criminal proceedings is the properly organized activities of the pre-trial investigation, prosecutor and court to establish all the facts of the criminal offense in order to achieve objective truth. Legitimate and reasonable decision-making on the termination of the pre-trial investigation ensures the implementation of the tasks of criminal proceedings, which are provided by Article 2 of the CPC of Ukraine. Thus, the legislator notes that the observance of legal procedure at the end of the pre-trial investigation is one of the main guarantees of protection of the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings. Such protection should take place through the strict performance of their duties by authorized bodies and officials.

It has been established that changes in the legislation significantly facilitate the work of the defense and other participants in the process of opening and reviewing the materials of criminal proceedings. In addition, these changes will eliminate the possibility for officials conducting inquiries and pre-trial investigations to make corrections or falsifications of criminal proceedings at various stages of the investigation and after its completion. After all, the main protocols and other procedural documents will be uploaded to electronic systems. Unauthorized interference with the operation of electronic information and telecommunication systems will be punished.

Keywords: pre-trial investigation, completion, granting access, termination, forms of termination, procedural decision

Постановка проблеми. Необхідною умовою забезпечення конституційного принципу законності у
Випуск 10. 2021

кримінальному провадженні є належним чином організована діяльність органів досудового розслідування, прокурора і суду щодо встановлення всіх фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення з метою досягнення об'єктивної істини. Законне і обґрунтоване прийняття рішення про закінчення досудового розслідування забезпечує реалізацію завдань кримінального провадження, які передбачено ст.2 КПК України. Тим самим законодавець зазначає, що саме дотримання правової процедури під час закінчення досудового розслідування є однією з основних гарантій захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Такий захист має відбуватися шляхом чіткого виконання уповноваженими органами та посадовими особами своїх обов'язків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти закінчення досудового розслідування досліджували у своїх працях науковці, зокрема: О. Ю.Татаров, Г. І.Глобенко, А. Я.Дубинський, О. О.Торбас, проте з деяких питань наразі не існує єдиної точки зору, все ж спільним є те, що певні положення дійсно потребують доопрацювання

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності та змісту етапу закінчення досудового розслідування й установленні їх значення для кримінальної процесуальної діяльності слідчого, прокурора та суду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинним КПК України було внесено велику кількість змін до кримінального процесу, доповнивши його одними положеннями та вилучивши інші. Не стали виключенням і форми закінчення досудового розслідування. Дійсним КПК України порівняно з КПК 1960 р. внесено чіткість до їх переліку та закріплено відповідні норми, тим самим значно полегшено їх застосування в практичній діяльності з одночасним встановленням істотних новел щодо процесуального порядку реалізації цих форм, що у своїй сукупності достатньо серйозно змінює порядок діяльності учасників кримінального провадження при закінченні досудового розслідування. Ці зміни системно в науці ще не досліджені, що не відповідає потребам сучасної правозастосовної практики.

Так, питаннями визначення та характеристики закінчення досудового розслідування переймалася достатня кількість вчених. Різні думки щодо самого поняття «закінчення досудового розслідування» та класифікацій форм висловили такі науковці, як Ю. П. Аленін, Г. І. Глобенко, А. Г. Каткова, Т. В. Каткова та ін. Так, одні вчені зазначають, що закінчення досудового слідства повинно відбуватися лише тоді, коли всі його завдання виконані, тим самим характеризуючи цей етап досудового розслідування через цілі, що були поставлені та досягнуті особою, яка проводила досудове розслідування [1, с. 511].

Т. В. Каткова зазначає, що закінчення досудового слідства – важливий етап провадження щодо кримінальної справи, на якому слідчий завершує свою плідну роботу щодо дослідження доказів, які викривають особу у вчиненні злочину, і приймає остаточне рішення про подальший рух кримінальної справи [2, с. 5].

Однак Г. І. Глобенко вказує на те, що закриття кримінального провадження не можна ототожнювати лише з прийняттям певного рішення, тому що закриття провадження характеризується цілою низкою процесуальних дій [3, с. 8].

Не було єдності думок серед вчених і при виділенні самих форм закінчення досудового розслідування: вказували і на п'ять [1, с. 511], і на шість форм [3, с. 9].

Тож позитивним зрушенням можна назвати закріплення чіткого переліку форм закінчення досудового розслідування, який надано у ст. 283 КПК України. Разом з тим слід зауважити, що наукових робіт, які присвячено в цілому лише закінченню досудового розслідування, досить мало (порівняно з дослідженнями більш конкретних інститутів кримінального процесуального права). Це пояснюється самою правовою природою даного поняття.

З вищевикладеного можливо зробити висновок, що досудове розслідування закінчується тоді, коли вирішені всі його задачі. Визнати досудове розслідування закінченим – значить визнати, що немає необхідності проведення будь-яких ще слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку і дослідження доказів: усі необхідні докази для ухвалення підсумкового рішення зібрані, перевірені, досліджені і належним чином оцінені.

Стаття 283 КПК України визначає загальні положення щодо закінчення досудового розслідування. У ній вказується, що особа має право: а) на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк; б) на закінчення досудового розслідування шляхом закриття провадження.

Досудове розслідування визнається закінченим коли виконані вимоги ст. 91 КПК України про встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Частина 2 коментованої статті 283 КПК України вимагає, щоб прокурор у найбільш короткий строк після повідомлення особі про підозру прийняв одне з таких рішень:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом;
- 4) звернутися до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру;
- 5) звернутися до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Прокурором обов'язково вносяться відомості про закінчення досудового розслідування до ЄРДР [4].

Поняття «завершення досудового розслідування» має нормативну і практичну об'єктивізацію, насамперед, через ст. 290 КПК України. Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази

достатніми для складання обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Як вбачається з цієї норми, момент завершення досудового розслідування залежить від рішення прокурора, коли на його думку, наявні достатні докази для складання обвинувального акту або клопотання про застосування примусових заходів. Водночас ч. 4 ст. 110 КПК України закріплює, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування [5].

Останньою формою закінчення досудового розслідування, що передбачено ст. 283 КПК України є складання обвинувального акту, клопотання про застосування до особи примусових заходів медичного чи виховного характеру. Проте саме цій формі закінчення було приділено найбільше уваги з боку науковців і практиків. І така ситуація вважається цілком логічною. Дійсно, саме направлення даних процесуальних документів до суду передбачає судовий розгляд, за результатами якого (з великою долею вірогідності) суд винесе рішення, яке суттєво обмежує права обвинуваченого. Проте, як у кожному з випадків, складання обвинувального акту не являє собою лише винесення рішення та його офіційне оформлення. Така форма закінчення досудового розслідування представляє собою цілий спектр процесуальних дій, які має виконати слідчий. І першою процесуальною дією слідчого у даному випадку повинно бути ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування.

Особливість достатності доказів під час складання обвинувального акту, на думку Р.В. Костенка, полягає у тому, що вказана категорія виступає як необхідний й обов'язковий функціональний компонент, який обґрунтовує достовірність висновків обвинувачення зі сторони органів судочинства. Це означає, що кожна з обставин, яка входить до предмету доказування, у момент закінчення досудового розслідування складання обвинувального акту повинна бути не лише підтверджена сукупністю зібраних доказів, але й обґрунтована доказами, достатніми для встановлення об'єктивної істини стосовно вказаних обставин [6, с. 92]. Таким чином, достатність доказів забезпечує отримання достовірного знання про кожну обставину, яка входить до предмету доказування у кримінальному провадженні, однозначне відображення кожної з вказаних обставин у змісті обвинувального акту та виключає можливість іншого її розуміння.

Частина 4 статті 110 КПК України визначає, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Деякі юристи та правознавці помилково або свідомо маніпулюють нібито різницею між словами, які застосовують до досудового розслідування – «завершується» та «закінчується», в той час як об'єктивно це безперечно синоніми і розуміти їх по-різному, м'яко кажучи, складно.

Виходячи зі змісту ч. 4 ст. 110 КПК України строки досудового розслідування тривають до складання і підписання (затвердження) обвинувального акту. Прихильники даної позиції наполягають на тому, що складання обвинувального акту повинно передувати повідомленню про відкриття матеріалів кримінального провадження сторонам і бути направлено до суду до закінчення процесуальних строків.

Одночасно, органи досудового розслідування тлумачать не менш обґрунтовано вимоги ст. 290 КПК України і наполягають на тому, що перебіг строків досудового розслідування припиняється з повідомленням сторонам про відкриття матеріалів кримінального провадження і наданням доступу до них для ознайомлення.

Вважаємо, що дане питання є спірним, яке потребує уточнення на законодавчому рівні, однак більш схильємось до позиції про те, що незважаючи на дату направлення повідомлення про відкриття матеріалів кримінального провадження, обвинувальний акт повинен бути складений та затверджений в межах процесуальних строків, а направлений до суду після ознайомлення з матеріалами кримінального провадження стороною захисту. І тоді постає питання про строки ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, які не входять до загальних процесуальних строків (ч.3 ст.219 КПК України) і можуть бути обмежені за клопотанням сторони обвинувачення слідчим суддею.

Таким чином, норми статей 110, 219 та 290 КПК України необхідно привести до загальнозрозумілого, не двоякого тлумачення щодо моменту закінчення досудового розслідування, а також чіткого визначення початку та кінця строків ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Питання ознайомлення осіб з матеріалами кримінального розслідування завжди було актуальним як для науковців, так і для практиків. Наявність порушень з боку обвинувачення під час цієї дії, як і випадки зловживання цим правом з боку захисту, породжують інтерес до порядку ознайомлення осіб з матеріалами кримінального розслідування. Відповідно прийняття чинного КПК України в деякій мірі підвищило актуальність дослідження цього питання.

Як свідчить практика, першою, кому відкриваються матеріали розслідування, є сторона захисту. Саме стороні захисту необхідно найбільше часу для ознайомлення з усіма матеріалами задля того, щоб розробити стратегію захисту, яка в подальшому буде використана під час судового розгляду. Відповідно потерпілий та інші особи повинні ознайомитися з матеріалами кримінального провадження у той період, який їм залишила сторона захисту. Також слід пам'ятати, що нерідко сторона захисту навмисно затягує процес ознайомлення з

матеріалами. І хоча ч. 10 ст. 290 КПК України передбачає можливість обмеження цього строку, сама по собі процедура ознайомлення, навіть з урахуванням обмеженого часу, є достатньо тривалою. Таким чином наявна ситуація, коли потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач та відповідач повинні у максимально короткі строки вивчити матеріали кримінального провадження, що аж ніяк не покращує їх процесуальне становище порівняно з підозрюваним та його захисником.

Незважаючи на прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України кримінально-процесуальне законодавство і на далі потребує оновлення, удосконалення та приведення у відповідність з міжнародними стандартами у галузі кримінального судочинства. Потребує змін та удосконалень і порядок закінчення досудового розслідування та відкриття матеріалів учасникам кримінального процесу з метою усунення можливих фальсифікацій з боку посадових осіб, які проводять організують та проводять досудове розслідування.

Саме такі необхідні зміни плануються у Проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» [7], який подав на розгляд до Верховної Ради Президент України і визначив його як невідкладний.

Документом планується доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України положеннями, якими закріплено правові основи використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування в діяльності учасників кримінального провадження.

Згідно із проектом, інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні.

Передбачено, що слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, а також захисник (за його згодою) використовують, а інші учасники кримінального провадження можуть використовувати інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування під час реалізації своїх повноважень, прав та інтересів, передбачених цим Кодексом, за умов та в порядку, що визначені положенням про таку систему.

Матеріали досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, передаються, їх копії чи примірники надаються в електронній формі, а за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, які їх передають чи надають, – паперовій формі.

Документи, підписані, погоджені в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, їх примірники в електронній та паперовій формі визнаються оригіналами документів.

Вказаним проектом планується доповнити частину 3 ст. 221 КПК України таким змістом: «Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів».

Крім того, доповнити частину третю статті 290 КПК України абзацом другим такого змісту:

«Відкриття матеріалів досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій таких матеріалів, засвідчених в установленому порядку»

Також, у зв'язку із запровадженням електронного кримінального провадження необхідно врегулювати у кримінальному процесуальному законодавстві низку особливостей його здійснення. Наприклад, одним з основних процесуальних документів, який складається у процесі досудового розслідування, є протокол, який підписують всі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Очевидно, що у разі складання вказаного документа в електронній формі з'являється потреба врегулювання питання про порядок підписання протоколу іншими учасниками (*понятими, спеціалістами, захисниками, законними представниками тощо*). Водночас, у разі складання такого протоколу в паперовій формі, необхідно визначити порядок та юридичні наслідки його в електронну форму переведення (так само як *інших паперових документів*).

При цьому варто зауважити, що відповідно до ч. 3 ст. 99 КПК України, сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати суду оригінал документа. Таким чином, навіть у разі передачі до суду кримінального провадження в електронній формі суду потрібно буде надавати оригінали паперових документів. Окреслене питання також потребуватиме законодавчого врегулювання.

Висновки. Таким чином, вказані зміни значно полегшать роботу сторони захисту та інших учасників процесу при відкритті та ознайомленні з матеріалами кримінального провадження. Крім того, цими змінами буде усунуто можливість вчинення посадовими особами, котрі проводять дізнання та досудове слідство виправлень або фальсифікацій матеріалів кримінальних проваджень на різних стадіях слідства так і після його завершення. Адже основні протоколи та інші процесуальні документи будуть завантажуватися до електронних систем. Несанкціоноване втручання у роботу електронних інформаційно-телекомунікаційних систем буде каратися.

Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» створить правові підстави для запровадження і функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, зберігання в ній інформації кримінального провадження та зменшення обсягу паперового документообігу в органах досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінально-процесуальне право України : підруч. / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Ч.: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
2. Каткова Т. В. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах. Х.: Право, 2011. 135 с.
3. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2007. 19 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-17. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>
5. Завершення і закінчення досудового розслідування: гра слів чи різні етапи досудового розслідування URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zavershennya-i-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya-gra-sliv-chi-rizni-etapi-dosudovogo-rozsliduvannya.html>
6. Костенко Р. В. Достаточность доказательств в российском уголовном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 1999. 170 с.
7. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 15.03.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5246&skl=10

REFERENCES:

1. Alenin, Yu. P. (2009). Kryminalno protsesualne pravo Ukrainy: pidruch. [Criminal procedural law of Ukraine: textbook]. Ch.: TOV «Odissei» [in Ukrainian].
2. Katkova, T. V. (2011). Zakinchennia dosudovoho slidstva u kryminalnykh spravakh. [Completion of pre-trial investigation in criminal cases]. Kh.: Pravo [in Ukrainian].
3. Hlobenko, H. I. (2007). Zakryttia kryminalnykh sprav z nereabilituiuchykh pidstav. [Closing criminal cases on non-rehabilitative grounds]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (2012, April 13). [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-17. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page> [in Ukrainian].
5. Zavershennia i zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia: hra sliv chy rizni etapy dosudovoho rozsliduvannia. [Completion and completion of the pre-trial investigation: a play on words or different stages of the pre-trial investigation]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zavershennya-i-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya-gra-sliv-chi-rizni-etapi-dosudovogo-rozsliduvannya.html> [in Ukrainian].
6. Kostenko, R. V. (1999). Dostatochnost dokazatelstv v rosyiskom uholovnom protsesse. [Sufficiency of evidence in the Russian criminal process]. Candidate's thesis. Krasnodar [in Russian].
7. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo zaprovadzhennia informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy dosudovoho rozsliduvannia. (2021, March 01). [On amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine on the introduction of information and telecommunication system of pre-trial investigation]. Proekt Zakonu Ukrainy vid 01 bereznia 2021 r. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5246&skl=10 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 14.04.2021